

Български МЕСЕЧНИК

октомври

брой 8

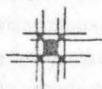
**Старо
модни
четива
за будните
българи**

**Историята
такава,
каквато е**

**Спомени
и пътеписи
за разбъркани
времена**

**Литературни
откъслечи
от завчера
до днес**

Списание то се издава
с изключителното съдействие на:

Центъра за изкуства
„СОРОС“ – СОФИЯ

Илюстрация за корицата:
Стефан Десподов
Худ. оформление:
Любомир Михайлов
Предпечатна подготовка:
„Мишелена“ ООД

Печатница **ANCO BOY**
тел. 02/981 06 12

- ЙОРДАН РАДИЧКОВ
3 Слово за Храма
5 Добродушните смокове, *радиопиеса*
18 Всеки човек, преди да порасне, някога е бил
врабче, *интервю за Унгарското радио,*
водител Дьорд Сонди
22 Ние сме държава от малки Давидовци,
радиоинтервю по телефона,
водител Донка Стамболийска
СВЕТАЛИН РУСЕВ
27 Слово за Радичков, *Вместо честитка за рожден ден*

- БЛАГА ДИМИТРОВА
28 Стени, *стихотворения*
30 Записки от задния двор, *край*

- КОНСТАНТИН ПАВЛОВ
40 Древна трагедия, *пиеса*

- АЛБЕРТ ДАРК
61 Американците са виновни,
разказ от редакционната поща

- МАРИН ДАМЯНОВ
68 Кои сте вие, Марин Дамянов?, *автоинтервю*
69 Рязан, *разказ, I награда в конкурса на "Литвестник"*

- ХРИСТО СТОЯНОВ
74 Помакът – начин на употреба, *скандално есе*

- ДЖУЗЕПЕ ДЕЛЛА АГАТА /Италия/
78 Паусий Хилендарски и Мавро Орбини, *лекция*
ДЖУЗЕПЕ ДЕЛЛА АГАТА
85 Не възприемам българската доверчивост, *интервю*

Васил Пенчев Рагичковото езичество и суеверие

Днес ние мислим езичеството и суеверието за примитивна екзотика, противоположавени на цивилизацията, християнството и науката. Ала вземем ли предвид, че тези последните са само една историческа форма, изоставим ли апологетиката на Новоевропейското светоусещане с неговата ценностна ориентация и християнско време на развитието, от една страна, и от обратната страна, всеобщата релативност – разбираана от възникналата по-късно, но на тази основа научност, – то пред нас ще се открие свят, който ще наречем „странен“ и „див“ – светът на нецивилизационното ни минало в качеството му на наш битиен произход.

Думата „езичество“ стои за нас напълно отделена от, да речем, „езикова философия“. А защо? Тъкмо затова, защото сме склонни веднага и без да се замислим да зачислим философията към цивилизацията, християнските ценности и дори в най-ново време към науката, т. е. в крайна сметка към „другото“, и при това „по-горното“, спрямо езичеството и суеверието.

Ала бихме били много по-близо до същността на Хайдегеровата „езикова“ философия именно когато се освободим от горепосочената ценностна ориентация (която между другото придава ценност на самата ценност), не прилагайки собствените мерки на цивилизацията към самата нея и по този начин – от само себе си се разбира, – не превръщайки я във „висшето“ спрямо онова, което не е цивилиза бия, а което е езичество и суеверие.

Ще мислим обаче така, както не сме свикнали, т. е. нецивилизационно, нехристиянски, и още по-малко „научно“. Ала това не ще означава, че няма да мислим, а тъкмо напротив – че ще мислим именно философски.

„Езичеството“ е дума, с която покръстилите се славяни бележели другите „езици“, т. е. народи, които не са християни. Следователно „езичник“ ще рече друг и тъй долен (горният е покръстеният се). Ала така все пак е предадена думата от покръстилите се.

Може би те са искали да кажат, че за езичниците богът или боговете са в езика им, т. е. за тях го няма единния християнски бог, който винаги разделя всяко нещо на желана и нежелана част (и дори доколкото нещото е склонно на такова разделяне, то е

важно) и възлага на човека да увеличи желаната и премахне нежеланата, така че това да осмисля дните му.

За езичника богът е в думата, т. е. в нещото (във всяко нешо) които заедно – думата и нещото – са една местност, обитавана от духовете на езичническото нешо. Затова човек, когато наименова, одухотворява, т. е. поставя дух в назованото, а самият той е езичник, докато всяка друга живина – вълк или л о г а ч – няма език и чрез него да вижда духа, който е в отделното нешо и е неговото битие. Поселилият се в местността дух с нейното наименование е нещо съвсем различно от християнския бог:

„Край Кнежа има една гориста местност, казва се Кукутановец. Миналата есен там обяввахме с приятели. Мястото е тихо, уютно и приветливо. Заветно кукувиче място. Името му е налято със звучност.

Ако човек го произнесе на глас, ще почувства как цялата гора внезапно се оживява и се обръща с лице към него.

Огледа ли се обаче, той няма нищичко да види освен някоя вейка, която се поклаща многозначително в безветрието. Но ако не види нищо, то за сметка на това човек съвсем отчетливо ще чуе как нещо тича през гората, викайки:

„Кукутановец!... Кукутановец!“

И мъжка изведнъж, като че потъва вдън земя. Гората е побързала да скрие името в пазвата си.¹

Думата „Кукутановец“ е дума жълтица, защото е езичническа. Езичнически са говорили в Радичковия край някога:

„Едно време, като слушах как старите хора в моя край разговарят помежду си, имах чувството, че си разменят златни монети... Сега, когато слушам как всички ние разговаряме помежду си, имам чувств ото, че си разменяме книжни левчета, с които нищо не можеш да купиш! И може би тъкмо заради това, че нищо не може да се купи с тях, си ги разменяме така щедро помежду си!

Толкоз за едно левче!²

Природата на думите книжни пари изяснява и Хайдегер в своята езичническа езикова философия:

„Езикът, представен в качеството на просто означаване, предлага издатък за теоретико-информационно техницизиране на езика: Полагащото се оттук устройство на отношението на човека към езика изпълнява по най-зловещ начин искането на Карл Маркс: в сила е светът да се промени.“³

Има следователно – според Хайдегер – две устройства на човека в езика. Едното езическо, другото – християнско. Християнското винаги разделя на две думата и

¹ Й Радичков *Акустичното сърие*. – В Й Радичков *Акустичното сърие*. С., 1996, с. 347.

² *Там там*, с. 349.

³ M. Heidegger, *Zeichen*. – In: M. Heidegger *Denkerfabrungen* Frankfurt AM, 1983, 1983, S. 151.

⁴ *Ibid.*

насочва усилията на човека за разгръщане на едната половина и за унищожаване на другата: т. е. винаги променя. Това според Хайдегер е доловил Маркс и го е казал ясно и направо: днес, в наше време, в сила е светът да се промени

(вж. Тринадесетия тезис на Маркс към „Лудвиг Фойербах и краят на немската класическа философия“). Така Хайдегер посочва и християнската връзка между социализма и науката:

„Дали еднаж ще се прозре и още своевременно признае изначалната безчовечност на днес удивяващата наука? Надмощието на изчисляващото мислене всекидневно удря по самия човек все по-решително и го принизява да определим инвентарен предмет на неограничено „операционално“ мислене с модели. Посредством науката бягството от мислене, което нищо не изчислява, се организира и укрепява в институция.“⁵

Древните гърци са си все пак езичници, ето защо са знаели да поглеждат тайнствената местност, из която думата и нещото единяят, така че да се види онова, което е – битието.

„Изумително у Гърците от древността остава, че те умеят да съзират което е за казване вече в неговата забуленост от една изпреварваща съдържаност. Гърците умеят това, понеже техният език – ка то строяща се къща за присъствеността на присъствието – ги очаква, за да живеят, строейки в него.“⁶

Днес единението пречи, а трябва разединение и ловкост в боравенето с разединеното – докато под името софистика Платон и древните гърци не са уважавали това умение.

„При днес господстващата сръчност на речта и писането остава най-трудното – още да се култивира просто, носещо казване и такова да се слуша там, където се случва.“

Тъкмо езичникът го умее това просто, носещо казване:

„От планина и море, от небе и остров, от (вече твърде одумваната) светлина и нейното съзиране от вечно ограниченото присъстващо, най-сетне от това, което позволява дори и тъмнината и блясъкът и светлината, трябва да се постига всяко изкуство и знание.“⁸

И от езическия бог в назоваването е и суеверието.

Обаче за Християнския бог суеверие не може да има – това е езичничество. Защо? Защото той е разделен: от едната страна, християнското, времето, развитието, ценностите, хуманизма, от другата, н лучното, постоянното, пространството, знанието, умението, техниката. Така и словото ще се окаже разделено на божествено слово – „В началото бе слово“ – и думите от ежедневието. Благодатта е от първата страна, а предсказанието – от втората, ето защо последното може да бъде само научно и научено. Но в света на Върколаците, т е н и т е (а де да знам, може би т е н е и е и т е) и К у к у т а н о в и и т е, поради „дупност“, „небезжество“ и „недоразви-

⁵ Ibid.⁶ Ibid.⁷ Ibid.⁸ Ibid.

тост", благодатта и предсказанието са се слели. (Между другото и за християнската религиозна практика се е допускало дълго време те да се сливат под формата на видения, осенивания, но само за избрани – т. е. „избраният“ е особеното място, на което благодатта и предсказанието ще единят.) В наше време ученият е преди всичко научен, т. е. предсказанието се е преместило от областта на благодатта, в тази на ценностно неориентираното ежедневие. Само гениите – любимият пример е Айнщайн – все още са мястото, „шатрата“⁹, където идеята за поразително, невероятно и чудесно предсказание „осенява“.

Научното предсказание обаче разбира времето по един много груб, едностранчив и следователно примитивен начин, а именно като причинно-следствена връзка.

Във времето има – освен причини и следствия, действия и цели – също така много други диви и непроучени същества, които го обитават, пълнейки човешката душа с уплах и възхита, а пък Радичковият живот няма да стигне да ги опише:

„Мама ми е разказвала, че като момиче си ляга срещу една Нова година, скривайки под възглавницата огледало и гребен. Според това какво сънува, тя ще разбере дали ѝ предстои женитба...“¹⁰

Видно е, че Радичковата майка – посредством огледалото и гребена – е очаквала, и то предчувствувала, т. е. бъдещето да се обади и говорът му да достигне до човека сега, но само кога е най-способен (най-спокоен), сиреч кога спи:

„През нощта сънува, че жъне жито, а подире ѝ върви непознат мъж, събира ръкоиките и ги връзва на снопи.“¹¹

Този, непознатият ще е женихът, но тук струва ми се и още по-далечно бъдеще се обажда, та образът става малко неясен и многозначителен – още нещо, ала засега неразбираемо се подсказва:

„Нивата е голяма, краят ѝ не се вижда. И ето мама жъне тази безкрайна нива, а непознат мъж върви след нея и връзва снопи. На сутринта се събужда с трепетното чувство, че ѝ предстои женитба, защото, когато момиче сънува, че жъне жито, а непознат мъж връзва пожънатото на снопи, то момичето още през същата година ще се омъжи. Остава само да се научи името на мъжа.“¹²

Отгласите от бъдещето освен да се долавят от спящия, трябва и да се заловят за настоящето:

„За да стане това, момичето трябва да излезе на двора, да си намери работа навън и което мъжко име чуе, това ще бъде името на съпруга. На сутринта мама излиза да разчиства снега на двора. По някое време чува женски глас да вика през няколко къщи: „Мито! Мито!“...“¹³

Понеже долавянето и залавянето е било успешно:

⁹ М. Мерло-Понти, *Айнщайн и кризата на разума – философски алтернативи*, 1975, 5, с. 44

¹⁰ В. Радичков, *Акустикното сърце*, с. 340

¹¹ *Там там*

¹² *Там там*

¹³ *Там там*, с. 340-341

„Няколко седмици подир съня от съседно село идва млад човек да иска ръката на мама. Този човек се казва Димитър (Мито), той е моят баща. Това е същият она непознат, който в съня на мама събира пожънатото и го връзва на снопи. Той умря по средата на нивата на тридесет и девет години.“¹⁴

Ох, нали ви казах, имаше още нещо, от по-далечно бъдеще — и излезе, че е лошо! — в съня на Радичкова майка!

„Няколко дни преди смъртта си се беше обърнал с лице към бялата стена. Казваше ни, че на стената стои висок старец белогрешковец и го вика при себе си. Този старец бе отдавна починалият дядо Радичко.“¹⁵

Тук не е имало очакване за предчувствие, а то направо е връхлетяло. Ние, гражданите, много мислим за смъртта, защото отвисоко гледаме останалите, а себе си твърде ценим. От нея, тъмната сякаш най ни е страх. Но страхът и себецененето поставят трудна пречка пред гражданина да долавя бъдещето — защото му се отзовава само когато на него му изнася, и затуй най-вече пуши уши. При селянин не е така:

„Баща ми се отзова на повикването и премина върху бялата стена до високия старец, а мама продължи да жъне нивата. Половин век мина оттогава, а мама все жъне! Но ни има кой да събере пожънатото, и ни има кой да го върже на снопи! Само вятърът върви подир мама, но той не събира пожънатото и не го връзва на снопи, а го размилява!“¹⁶

На човек по-прилича да стои с отворени, а че може и с наострени уши, нежелу със запушени. Затова често селянинът е по-човек от гражданина. Ала този век такова време е дошло — гражданско. И сега нека по-ясно разберем как това, дето е напред, може да ни спласи изотзад. При картината такова не може да се случи, защото бог е предпазил човека от очи на гърба. При картината омото съпоставя като я обхожда, а тя стои и — радостно, тъжно или някак инак, че дори никак — чака да бъде обходена и нагледана. При звука ухото съпоставя като запомня, слуша и си прави сметката. Ето защо ухото вижда времето, тъй както омото чува простора. Най-прост пример как се чуе времето е влаковият звук:

„На изток от моето село минаваше влак. При хубаво време той се виждаше да пъзди като малка черна гъсеница през полето. Ако подухваше, чуваше се локомотивна свирка, въздишка на локомотив, както и потракването на колелата по релсите.“

Есенно време, когато паднеше гъста мъгла, картината се променяше. Особено нощем. Тогава преминаващият през полето влак се чуваше съвсем близко, сякаш че минаваше досами селото. Чувах се колелата по релсите, дрънчене и скърцане на железата, тежкото дишане на локомотива. Дори потта се чуваше как се стича и съска по нажежените хълбоци на машината.

Странно отекваше в мен този влак. Той изпълваше нощта не само със скърцане на железата, но и с нещо неясно и загадъчно, защото го чувах не от изток, където всъщност

¹⁴ Пак там, с. 341

¹⁵ Пак там

¹⁶ Пак там

минаваше, а от западната страна на селото.¹⁷

Така понякога звукът от бъдещето долита при нас — поради акустичен мираж — от миналото. Но по-важно е условието, при което се случва това явление:

„Този акустичен ефект мисля, че се дължеше на гъстата мъгла.“¹⁸

Следователно мъглата е, която трябва да се премисли. Мъглата около Радичковото село безспорно е гъста, но най-гъста е мъглата, която обгръща бъдещето. Ако светлината измамно премахва всяко по dozрение, т. е. скрива с прекалената си яснота, то при мъглата е обратното — тя скривайки, открива.

„Освен че е добър проводник на звука, мъглата може да бъде причина и за такива измамни акустични явления, които са сравними с оптичските явления в пустинята. При оптичските явления скритите зад далечния хоризонт предмети стават видими.“¹⁹

Следователно мъглата е далекоглед отвъд хоризонта на настоящето. Тя скрива очевидното, за да се дочуе ясно почти недоловимото, което иде от бъдещето и което ясната светлина на рефлексията пр огонова и свежда до съмнение.

„Пътувайки през пустинята Гоби, Марко Поло разказва: „По време на пътя понякога се случва нещо необикновено: ако през нощта някой остане назад, за да спи, или по друга причина се окаже откъснат от другарите си, когато после тръгне да ги настигне, започва да чува гласове из въздуха, които му се струват тия на другарите му, а това са гласове на духове. Тия гласове викат самотника по име, отклоняват го от верния път, така че накрая той загубва посоката и така много хора са изчезнали. Случва се човек да чуе във въздуха звука на странни инструменти и тъпани. Такива неща се случват, докато човек прекосява голямата пустиня.“²⁰

От бъдещето идат както разбираеми знаци — например в случая с Радичковата майка — така и губелни подвеждания, за които е разказал Марко Поло.

Ясната светлина на днешната Новоевропейска култура, с която ние твърде се гордеем, от известна гледна точка не е чак толкова предимство. Защото, разпръсквайки всяка мъгла, тя оставя човека напълно безпомощен пред предчувствията, идещи от бъдещето, така че той няма напълно никаква посока да проумява и различава онова, което — макар и суеверие — е разбираемо и насочващо, от нашия „анията на злите духове, които сякаш са дори и по-разбираеми, но в действителност объркват и погубват.

Светът, в който живеем, е такъв, акустичен — пълен с нашепвания, с верни и заблуждаващи подсказвания. Свят от отгласи и обядания.

„Тези гласове из въздуха и звукове на странни инструменти и тъпани, слушани от Марко Поло през пустинята, са все същите акустични явления, подобни на миражите.

¹⁷ Пак там, с. 339.

¹⁸ Пак там.

¹⁹ Пак там.

²⁰ Пак там, с. 339-340.

Ние живеем постоянно сред такива акустични явления, при които източникът на звука се премества с лекота от едно на друго място, тъй че това, което е пред нас, започва да чуваме зад гърба си, или обратно. Както и да чуваме странни звуци, чийто източник е далеч зад хоризонта.²¹

Езичническата дума ехти. Тя отзвучава случилото се, а също и го вика да се случи. В последния случай е предание и съжба.

„Ако сме в планинска местност и извикаме силно, ще чуем как викът започва да се блъска и лъкатуши, отразяван от големите планински плоскости. Той ту се издига нависоко, ту пада в някой дол, за да затихне постепенно и да потъне в пазвите на планината.“²²

Тъй и думата жълтица (т. е. не „книжни пари“) обикаля из прорезите на времето и търси онова от бъдещето, с което е едно, да се слее, потъне и еднини с него, да го повика и така да прекара невидимата и редавателна нишка на съжбата.

От памтивека човекът стои в гърлото на вселената, а тя се озвучава от неговите думи:

„Чрез радиоехо днешният човек започва да прослушва цялата Вселена. Той стои като някоя прашина в гърлото на това космическо гърне и слуша акустичните му чудеса... Но да не забравяме, че и сам човекът представлява едно малко акустично гърне, пълно с какви ли не акустични чудеса!“²³

Значи можем да си го представим реципрочно, а именно стои вселената в човешкото гърло и го озвучава пък със своите думи. А човекът – акустично гърне и глас – веднага схваща и ясно проумява ония вселенски думи, които идат от миналото, но за тези от бъдещето пуши уши, вис и свива себе си, бяга и безуспешно се мъчи да се изскубне от тях. Те го изпълват с уплах, възхита и непонятна неразбираемост, защото не знае какво значат думите от бъдещето, как да ги отличи и използва. В тези непрекъснато прокъняващи и едва дочувани в душата нашепвания има много истина, ала и много измама.

„Добре, но кое тук е истина и кое илюзия? Нощният влак, гласовете на пустинята Гоби, сънят и чутото от мама име, високият белодрешковец на стената... кое?“

Не знам! За мен всичко това е едновременно и истина и илюзия, макар че свързвам част от него с интимната акустика на човешката душа. Ние се раждаме и живеем в акустичното гърне на времето, населено не само с гласове на живелите преди нас, но и с ембриона на бъдещето. Задаваме ли си въпрос защо непрекъснато надаваме ухо и се ослушваме? То е защото чакаме деня, когато скритото зад далечния хоризонт, отпастьното, ще си спомни за нас и ще ни повика. Как и по какъв начин ще стане това, ще разберем, когато ни повика.“²⁴

²¹ Пак там, с. 340.

²² Пак там.

²³ Пак там.

²⁴ Пак там.